

KONSTITŪCIJAS TIEŠAS PIEMĒROJAMĪBAS PRINCIPS

THE PRINCIPLE OF DIRECT APPLICATION OF CONSTITUTION

Jānis Pleps, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Tiesību teorijas un vēstures katedras docents

Summary

The direct application of the Constitution is the very essence of the concept of the Constitution in the Western legal tradition. The Constitution is a real and enforceable legal act with the highest legal force, which is binding for everyone in the legal system.

The principle of the direct application of the Constitution is reflected in the Central and Eastern Europe after the collapse of socialistic and Soviet regimes. Here, it was necessary to even formulate it as a written constitutional provision for ensuring of supremacy of the Constitution and rule of law.

In case of Latvia, the direct application of the Constitution is self-evident and respected in the legal system. The Constitutional Court and the Supreme Court in few cases have formulated a strict obligation to ensure a direct application of the Constitution and especially the fundamental rights and freedoms.

Atslēgvārdi: konstitūcija, konstitūcijas tieša piemērojamība, Rietumu tiesību tradīcija, demokrātiska tiesiska valsts

Keywords: Constitution, direct application of the Constitution, Western legal tradition, democratic state based on rule of law

Ievads

Konstitūcija ir konstitucionāla ranga tiesību normu kopums ar augstāko juridisko spēku attiecīgajā tiesiskajā sistēmā. Konstitūcijas normas demokrātiskās tiesiskās valstīs ir īstas tiesību normas, kuras ir vispārīgas un obligāti piemērojamas. Ja tiesību piemērotājs saskaras ar zemāka juridiskā spēka normu nepilnībām, tam jāspēj nodrošināt tiešu un efektīvu konstitūcijas normu piemērošanu.¹

Centrālās un Austrumeiropas valstīm pēc sociālistisko un padomju režīmu sabrukuma tiesiskās transformācijas procesā vajadzēja no jauna tiesiskajā un sociālajā realitātē ieviest šo Rietumu tiesību tradīcijai piederīgas demokrātiskas tiesiskas valsts

¹ Plašāk sk.: Pleps J. Satversmes iztulkošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 17.–19., 40.–43. lpp.

konstitūcijas teoriju.² Konstitucionālisma attīstības vilnī pēc Berlīnes mūra krišanas īpaša uzmanība tika pievērsta konstitūcijas tiešai un nepastarpinātai piemērošanai. Varētu pat atzīt, ka konstitūcijas tiešas piemērojamības principa attīstība ir Centrālās un Austrumeiropas valstu ieguldījums konstitucionālajās tiesībās.³

Šā raksta mērķis ir analizēt konstitūcijas tiešas piemērojamības principu, noskaidrojot tā saturu un nepieciešamību demokrātiskā tiesiskā valstī, kā arī piemērošanas iespējas. Autors vispirms aplūkos konstitūcijas tiesas piemērojamības principu salīdzinošo konstitucionālo tiesību kontekstā, lai noskaidrotu konstitucionālo tiesību zinātnē attīstīto šā principa saturu. Pēc tam tiks aplūkota konstitūcijas tiešas piemērojamības principa piemērošana Latvijas tiesiskajā sistēmā.

1. Konstitūcijas tieša piemērojamība salīdzinošo konstitucionālo tiesību kontekstā

Rietumu tiesību tradīcijai piederīgajās konstitūcijās ir iekodēts gan to augstākais juridiskais spēks, gan tieša un nepastarpināta iedarbība. “Īsta un reāla konstitūcija ir tikai tad, ja tās normas tiek arī īstenotas. Nav jēgas, ja valstī ir konstitūcija, kuras tiesību normas netiek piemērotas tieši. Tad tā ir tikai skaista izkārtne bez dvēseles.”⁴ Ja ir reāla konstitūcija, tad tai ir augstākais juridiskais spēks un tā ir tieši un nepastarpināti piemērojama tiesiskajā un sociālajā realitātē.⁵ Konstitūcijas tieša un nepastarpināta piemērošana ir modernas konstitucionālās demokrātijas pazīme. Bez tās konstitūcija nespētu pildīt savas kā tiesību akta ar augstāko juridisko spēku funkcijas attiecīgajā tiesiskajā sistēmā. Konstitūcija kā tiesību akts ar augstāko juridisko spēku loģiski prasa tās normu tiešu piemērojamību, jo konstitūcija nav politiska deklarācija, bet vispārsaistošs tiesību akts.⁶

Rietumu tiesību tradīcijai nav vajadzības ietvert normas par konstitūciju augstāko juridisko spēku vai tiešu piemērojamību, jo konstitūcijas pieņemšana un esamība jau tieši to pašu nozīmē. Kā uzsvēris⁷ ASV Augstākās tiesas priekšsēdētājs Džons Maršals (*John Marshall*, 1755–1835), konstitūcija ir attiecīgās nācijas augstākais un galvenais pamatlikums. Tas prasa, lai visi citi likumi atbilstu konstitūcijai. Ja kāds likums neatbilst konstitūcijai, tiesu varai ir pienākums nodrošināt konstitūcijas piemērošanu un liegt konstitūcijai neatbilstošam likumam spēku un iedarbību.⁸

² Plašāk sk.: Šajo A. Tiesības postkomunisma periodā. Likums un Tiesības, 1. sēj., 1999, Nr. 2, 37.–44. lpp.

³ Андреева Г. Н. Непосредственное действие конституции. Grām.: Конституционное право. Словарь. Отв. ред. В. В. Маклаков. Москва: Юристъ, 2001, с. 284.

⁴ Rodiņa A. Satversme. Jurista Vārds, 15.02.2022., Nr. 7 (1221), 5. lpp.

⁵ Plašāk sk.: Vildbergs H. J., Messersmits K., Niedre L. Pilsonis tiesiskā valstī. Vācu konstitucionālo un administratīvo tiesību pamati. Rīga: Latvijas Universitāte, 2004, 51.–69. lpp.

⁶ Jarašiūnas E. 1992 m. Lietuvas Republikos Konstitūcijas bruozai. Grām.: Lietuvas konstitūcinė teisė. Vadovėlis. Antroji laida. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2017, pp. 186–187.

⁷ Sk. arī: Sajó A., Uitz R. The Constitution of Freedom. An Introduction to Legal Constitutionalism. Oxford: Oxford University Press, 2017, pp. 328–331.

⁸ William Marbury v. James Madison, Supreme Court, 5 U.S. 137, 1803, para 136–146. Pieejams: <https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/5/137> [aplūkots 01.03.2022.].

Savukārt atšķirīga pieeja konstitūcijām bija raksturīga sociālistiskajai tiesību tradīcijai un padomju juridiskajai domāšanai.⁹ Atbilstoši šai pieejai konstitūcijām vairāk bija raksturīga ideoloģiska mīta jeb politiskas deklarācijas funkcija. Padomju un sociālistiskās konstitūcijas tika izstrādātas, lai propagandētu režīma juridiskos sasniegumus uz āru un valsts iekšienē. Konstitūcijas normās personām tika piešķirtas plašas tiesības un brīvības, labi apzinoties, ka sociālajā realitātē neviens neiedrošināsies pieprasīt šo tiesību reālu nodrošināšanu. Sociālistisko tiesību zinātne un prakse liedza konstitūcijas normām, kas garantēja personas tiesības un brīvības, tiešu iedarbību, uzsverot, ka vienmēr vajadzīgi konkrēti likumi vai citi zemāka līmeņa normatīvie akti, kas nodrošina personas tiesību un brīvību īstenošanu.¹⁰ Tādā veidā tika nodrošināts, ka konstitūcija paliek tikai uz papīra – neefektīva un pēc būtības neīstenojama. Sociālistiska “konstitūcija” bija fasādes jeb deklaratīvs akts, uz kuru atsaucoties nevarēja nodrošināt personas tiesību aizsardzību.¹¹

Norobežošanās no sociālistiskā un padomju režīma mantojuma un atgriešanās Rietumu tiesību tradīcijā prasīja nepārprotamu transformāciju konstitūcijas piemērošanas pamatjautājumos. Konstitūcijas tieša un nepastarpināta piemērošana nozīmēja atteikšanos no konstitūcijas ideoloģiskās un režīma mitoloģijas funkcijas, atzīstot konstitūciju par reālu tiesību aktu, kas īstenojams tiesiskajā un sociālajā realitātē.¹² Konstitūcijas izpratnes transformāciju atspoguļo atsevišķas normas ietveršana konstitūcijā, kas paredz konstitūcijas tiešu un nepastarpinātu piemērošanu.¹³ Šādas konstitucionālās normas esamība ir raksturīgs fenomens Centrālās un Austrumeiropas valstīm¹⁴ un atspoguļo konstitucionālisma attīstības vilni pēc Berlīnes mūra krišanas.¹⁵

Piemēram, Bulgārijas 1991. gada 12. jūlija konstitūcijas 5. panta otrā daļa paredz, ka konstitūcijas normas ir piemērojamas tieši.¹⁶ Lietuvas 1992. gada 25. oktobra konstitūcijas 6. pantā noteikts, ka konstitūcija ir tieši piemērojams akts un katrs var aizstāvēt savas tiesības, atsaucoties uz konstitūciju.¹⁷ Krievijas 1993. gada 12. decembra konstitūcijā konstitūcijas tiešai piemērošanai veltītas pat divas normas. Konstitūcijas 15. panta pirmā daļa paredz konstitūcijas tiešu piemērojamību, savukārt 18. pantā

⁹ Grimm D. Types of Constitutions. Grām.: Rosenfeld M., Sajó A. (eds.). The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law. Oxford: Oxford University Press, 2012, pp. 128–129.

¹⁰ Plašāk sk.: Конституция Российской Федерации. Проблемный комментарий. Отв. ред. В. А. Четвернин, 1997, с. 57. Pieejams: <https://pravo.hse.ru/data/2016/10/25/1110642287/constitution.pdf> [aplūkots 01.03.2022.].

¹¹ Jarašiūnas E. 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos bruožai. Grām.: Lietuvos konstitucinė teisė. Vadovėlis. Antroji laida. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2017, p. 187.

¹² Краснов М. А. Введение в конституционное право с разъяснением сложных вопросов. Москва: Издательский Дом ВШЭ, 2018, с. 166–167.

¹³ Plašāk sk.: Brezina T. The principle of direct effect of the norms of the Constitution and the specifics of its application by the Court. Jurnalul Juridic Național: Teorie și Practică, 2018, No. 1, Vol. 2, pp. 35–36. Pieejams: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/1/part_2/8.pdf [aplūkots 01.03.2022.].

¹⁴ Levits E. Cilvēktiesību piemērošanas pamatjautājumi Latvijā. Grām.: Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Inetas Ziemeles zinātniskajā redakcijā. Otrās papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2021, 406. lpp.

¹⁵ Balodis R. Pasaules konstitucionālās attīstības galvenie posmi. Likums un Tiesības, 6. sēj., 2004, Nr. 1 (53), 7. lpp.

¹⁶ Constitution of the Republic of Bulgaria. Pieejams: <https://parliament.bg/en/const> [aplūkots 01.03.2022.].

¹⁷ Constitution of the Republic of Lithuania. Pieejams: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.21892> [aplūkots 01.03.2022.].

speciāli tiek noteikta personas un pilsoņa tiesību un brīvību tieša iedarbība.¹⁸ Gruzijas 1995. gada 24. augusta konstitūcijas 4. panta otrā daļa nosaka personas tiesības un brīvības kā tieši piemērojamas tiesību normas.¹⁹ Ukrainas 1996. gada 28. jūnija konstitūcijas 8. panta trešā daļa paredz konstitūcijas normu tiešu piemērojamību, kā arī garantē personu tiesības vērsties tiesā savu tiesību un brīvību aizsardzībai, atsaucoties tikai uz konstitūciju.²⁰ Polijas 1997. gada 2. aprīļa konstitūcijas 8. panta otrā daļa nosaka, ka konstitūcijas normas ir piemērojamas tieši, ja vien konstitūcijā nav noteikts citādi.²¹

Šāda konstitucionālā ranga norma atspoguļoja konstitucionālo vērtību transformāciju un atgriešanos Rietumu tiesību tradīcijā. Tā bija attieksmes paušana pret iepriekšējā režīma pieeju, skaidri norobežojoties no sociālistisko tiesību tradīcijas un padomju juridiskās domāšanas konstitūcijas izpratnē.

Piemērojot Lietuvas Republikas konstitūcijas 6. pantu, atzīts, ka konstitūcija sevī ietver īstenojamu un reālu, nevis teorētisku un deklaratīvu koncepciju. Konstitūcijas normas ir jāīsteno likumdevējam likumdošanas procesā, visām valsts varas institūcijām un tiesām, sekmējot personas tiesību un brīvību nostiprināšanu. Konstitūcija aizliedz likumdevējam pieņemt tādus likumus, kas ierobežotu vai liegtu iespēju tieši piemērot Konstitūciju.²² Konstitūcija apkopo tiesiskās sistēmas normas un principus ar augstāko juridisko spēku, nosakot, ka tā pati ir augstākās tiesības un neviens cits tiesību akts nevar ierobežot tās iedarbību. To nodrošinājusi Lietuvas Konstitucionālā tiesa, formulējot un attīstot konstitucionālo doktrīnu.²³

Konstitūcijas tieša un nepastarpināta piemērojamība nozīmē, ka visas konstitūcijas normas vienmēr ir piemērojamas. Konstitūcijas normu piemērošanu nav un nevar būt atkarīga no tā, vai likumdevējs ir pieņēmis konstitūcijas īstenošanai nepieciešamos likumus un vai šie likumi ir saderīgi ar konstitūciju. Persona vienmēr var tieši atsaukties uz konstitūcijas normām savu tiesību aizsardzībai, un tiesām ir jānodrošina šīs personas tiesības.²⁴

Faktiski konstitūcijas tieša piemērojamība liedz iespēju likumdevējam suspendēt konstitūciju vai sašaurināt tās iedarbību. Ja likumdevējs mēģina mazināt konstitūcijas

¹⁸ Constitution of the Russian Federation. Pieejams: <http://www.constitution.ru/en/10003000-01.htm> [aplūkots 01.03.2022.].

¹⁹ Constitution of Georgia. Pieejams: <https://matsne.gov.ge/en/document/view/30346?publication=36> [aplūkots 01.03.2022.].

²⁰ Constitution of Ukraine. Pieejams: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [aplūkots 01.03.2022.].

²¹ Constitution of the Republic of Poland. Pieejams: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm> [aplūkots 01.03.2022.].

²² Žilyš J. 1992 metų Lietuvos Respublikos Konstitucijos esmė ir pagrindiniai bruožai. Grām.: Lietuvos konstitucionalizmas. Ištakos, raida ir dabartis. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2018, pp. 193–194.

²³ Žalimas D. Lietuvos Respublikos Konstitucija – jurisprudencinė Konstitucija. Grām.: Lietuvos konstitucionalizmas. Ištakos, raida ir dabartis. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2018, pp. 288–289.

²⁴ Андреева Г. Н. Непосредственное действие конституции. Grām.: Конституционное право. Словарь. Отв. ред. В. В. Маклаков. Москва: Юристъ, 2001, с. 283–284; Краснов М. А. Введение в конституционное право с разъяснением сложных вопросов. Москва: Издательский Дом ВШЭ, 2018, с. 166. Sk. arī: Оніщук М. В., Савчин М. В. Пряма дія Конституції та імплементація її положень в адміністративному судочинстві. Часопис Київського університету права, 2020, No. 3, с. 419–425. Pieejams: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/526/499> [aplūkots 01.03.2022.].

ietekmi sociālajā un tiesiskajā realitātē, citām valsts institūcijām un jo īpaši tiesām ir pienākums nodrošināt konstitūcijas iedarbību pilnā apjomā, pat pretēji likumdevēja skaidri paustai gribai.²⁵

Konstitūcijas tiešai un nepastarpinātai piemērojamībai vajadzētu novērst iespēju, ka konstitūcija var netikt īstenota vai tiek pazaudēta citu tiesību aktu klāstā.²⁶ Tajā pašā laikā nedemokrātisko autoritāro un totalitāro režīmu atdzimšana Austrumeiropā (visupirms Krievijā un Baltkrievijā), kā arī demokrātiskas tiesiskas valsts erozijas procesi Centrāleiropā (visupirms Ungārijā un Polijā) parāda, ka rakstīta konstitūcijas norma ir nepietiekama sociālās un tiesiskās realitātes transformācijai.²⁷ Šajā ziņā būtiska loma ir tiesu varai, kura savos nolēmumos nodrošina personas tiesību un brīvību aizsardzību un konstitūcijas normu reālu iedarbību.²⁸

2. Satversmes tieša piemērojamība Latvijas tiesiskajā sistēmā

Latvijas Satversmes sapulcē 1922. gada 15. februārī pieņemtā Satversme²⁹ ir piederīga konstitucionālisma attīstības otrajam vilnim, kad pēc Pirmā pasaules kara tapušajās nacionālajās valstīs tika izstrādātas demokrātiskas konstitūcijas, kuras balstījās Rietumu tiesību tradīcijās un konstitucionālajās vērtībās.³⁰ Kā Rietumu tiesību tradīcijai piederīgai konstitūcijai Satversmes esamībā un jēdzienā ir iekodēta tās tieša un nepastarpināta iedarbība.

Latvijas tiesiskajā sistēmā jautājums par Satversmes normu tiešu piemērojamību nekad nav bijis problemātisks vai diskutabls. Kā raksta Satversmes tiesas tiesnese Anita Rodiņa, “Latvijas tiesiskajā sistēmā ir zināma atziņa par to, ka Satversmes normas ir jāpiemēro tieši un nepastarpināti ikvienam tiesību normas piemērotājam”.³¹

Šajā ziņā pat sociālistisko tiesību tradīcijas un padomju juridiskās domāšanas ietekme uz Satversmes piemērošanu pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas ir bijusi īslaicīga un varētu teikt – pat margināla.³² Radikāla konstitucionālo tiesību reforma tiesiskās sistēmas transformācijas procesā nodrošināja, ka Satversmes normu tieša un nepastarpināta piemērošana ir kā neapstrīdama aksioma tiesību zinātnē un praksē. “Pamattiesību teksts jāpiemēro tieši un nepastarpināti [...] Pats par sevi saprotams, ka iestāde un tiesa nevar atteikt pamattiesību sūdzības pieņemšanu un izskatīšanu ar padomju jurisprudenci raksturīgiem juridiskās obstrukcijas argumentiem: ka likumā nav noteikti to realizācijas mehānismi, ka procesuālos likumos šādas sūdzības

²⁵ Jarašiūnas E. 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos bruožai. Grām.: Lietuvos konstitucinė teisė. Vadovėlis. Antroji laida. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2017, pp. 186–188.

²⁶ Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации. Москва: Норма, 2004, с. 73.

²⁷ Plašāk sk.: Sajó A. Ruling by Cheating. Governance in Illiberal Democracy. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.

²⁸ Plašāk sk.: Wójcicka E. Direct application of the Republic of Poland's Constitution in the case law of administrative courts. International Comparative Jurisprudence, 2019, Vol. 5, No. 1, pp. 27–35.

²⁹ Latvijas Republikas Satversme. Pieņemta 15.02.1922. [06.07.1993. red.].

³⁰ Balodis R. Pasaules konstitucionālās attīstības galvenie posmi. Likums un Tiesības, 6.sēj., 2004, Nr. 1 (53), 5. lpp.

³¹ Rodiņa A. Satversme. Jurista Vārds, 15.02.2022., Nr. 7 (1221), 5. lpp.

³² Sal.: Levits E. Jaunā pamatlikuma projektu analizējot (I). Diena, 08.08.1991., Nr. 150, 2. lpp.; Levits E. Jaunā pamatlikuma projektu analizējot (III). Diena, 09.08.1991., Nr. 151, 2. lpp.

netiek paredzētas, ka Satversmes norma ir pārāk nekonkrēta un tā ir jāizskaidro tuvāk.”³³

Tiesību zinātnē ļoti īsi, bet pārliecinoši šos Satversmes piemērošanas aspektus izskaidrojis Egils Levits, proti, “padomju tiesiskajai izpratnei raksturīgais arguments, ka [Satversmes] normas nepieciešams “iedarbināt” ar citiem normatīvajiem aktiem (likumu, instrukcijām utt.), jo tās esot pārāk abstraktas, noved pie konstitūcijas faktiskas sabotāžas un tādēļ nav pieļaujams”.³⁴ Viņš arī eleganti norādījis, ka demokrātiskajās valstīs amatpersonu atteikšanās piemērot konstitucionālās normas ir sodāma darbība, pievēršot uzmanību Krimināllikuma³⁵ 291. panta formulējumam.³⁶

Satversmes normu tieša un nepastarpināta piemērošana tiesību praksē nekad nav tikusi arī konceptuāli apšaubīta. Tieši pretēji – tika uzsvērts, ka persona var vērsties tiesā savu pamattiesību aizsardzībai, atsaucoties tikai un vienīgi uz spēkā esošu Satversmes normu.³⁷ Salīdzinoši ātri Latvijas tiesiskajā sistēmā ir nostiprināta gan pamattiesību normu tieša un nepastarpināta piemērošana³⁸, gan demokrātiskas tiesiskas valsts vispārējo tiesību principu kā īstu tiesību normu tieša un nepastarpināta piemērošana, nepieciešamības gadījumā tiesību piemērotājam pat koriģējot rakstītās tiesību normas (arī rakstītās konstitucionālā ranga tiesību normas).³⁹

Satversmes tiesa savā praksē ir uzsvērusi, ka jebkura Satversmē ietvertā cilvēktiesību norma ir piemērojama tieši un nepastarpināti.⁴⁰ Pārbaudot Satversmes 92. panta trešā teikuma tiesas piemērošanas iespējamību, Satversmes tiesa uzmanību pievērsa tam, ka attiecīgā norma neprasa to konkretizējoša likuma esamību. “Īpaša likuma neesamība neaizskar un neierobežo iesniedzēja konstitucionālās tiesības uz tiesību aizsardzību”, uzsvērusi Satversmes tiesa, norādot, ka tiesai jāpiemēro tieši Satversmes

³³ Levits E. Piezīmes par Satversmes 8. nodaļu – Cilvēka pamattiesības. *Cilvēktiesību Žurnāls*, 1999, Nr. 9–12, 18. lpp.

³⁴ Levits E. *Cilvēktiesību piemērošanas pamatjautājumi Latvijā*. Grām.: *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. Dr. Inetas Ziemeles redakcijā. Rīga: Izglītības solī, 2000, 260. lpp. Sk. arī: Levits E. *Cilvēktiesību piemērošanas pamatjautājumi Latvijā*. Grām.: *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. Inetas Ziemeles zinātniskajā redakcijā. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2021, 405. lpp.

³⁵ Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [01.01.2022. red.].

³⁶ Levits E. *Cilvēktiesību piemērošanas pamatjautājumi Latvijā*. Grām.: *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. Dr. Inetas Ziemeles redakcijā. Rīga: Izglītības solī, 2000, 260. lpp. Sk. arī: Levits E. *Cilvēktiesību piemērošanas pamatjautājumi Latvijā*. Grām.: *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. Inetas Ziemeles zinātniskajā redakcijā. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2021, 405. lpp.

³⁷ Satversmes tiesas 05.03.2002. spriedums lietā Nr. 2001-10-01, konstatējošajā daļā atspoguļotais Saeimas pārstāvja Gunāra Kušīņa viedoklis. *Latvijas Vēstnesis*, 06.03.2002., Nr. 36. Plašāk sk.: Satversmes tiesas sēdes 2002. gada 5. februārī stenogramma lietā Nr. 2001-10-01. Pieejams: https://www.satv.tiesas.gov.lv/web/viewer.html?file=wp-content/uploads/2016/02/2001-10-01_Stenogramma.pdf [aplūkots 01.03.2022.].

³⁸ Plašāk sk.: Levits E. *Cilvēktiesību piemērošanas pamatjautājumi Latvijā*. Grām.: *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. Dr. Inetas Ziemeles redakcijā. Rīga: Izglītības solī, 2000, 259.–261. lpp.; Levits E. *Cilvēktiesību piemērošanas pamatjautājumi Latvijā*. Grām.: *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. Inetas Ziemeles zinātniskajā redakcijā. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2021, 404.–406. lpp.

³⁹ Plašāk sk.: Iljanova D. *Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana*. Rīga: Ratio iuris, 2005, 31.–37., 58.–61. lpp.; Rezevska D. *Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana*. Rīga: D. Rezevska izdevums, 2015, 47.–55., 77.–79. lpp.

⁴⁰ Satversmes tiesas 05.12.2001. spriedums lietā Nr. 2001-07-0103, secinājumu daļas 1. punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 07.12.2001., Nr. 178.

92. panta trešais teikums, kā arī tā nevar atteikties ierosināt un izspriest lietu likuma neesamības dēļ.⁴¹

Šī pozīcija Satversmes tiesas praksē atkārtota vairākas reizes.⁴² Vienlaikus Satversmes tiesa nekad nav akceptējusi argumentu par Satversmes normu tiešu un nepastarpinātu piemērošanu kā attaisnojumu tam, ka lietā apstrīdētajā tiesību normā likumdevējs nav pienācīgi konkretizējis attiecīgās jomas regulējumu.⁴³

Līdzīgi arī Augstākā tiesa (Senāts) uzturējusi pozīciju, ka Satversmes normu tieša un nepastarpināta piemērošana ir tiesas pienākums. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments lietā norādījis: “tiesu palātas secinājums, ka nav likumīga pamata atlīdzības par morālo kaitējumu piedziņai [..], ir acīmredzamā pretrunā [..] Satversmes 92. panta interpretācijai. [Tiesai] bija pienākums piemērot minēto konstitucionālo normu tieši un nepastarpināti.”⁴⁴ Salīdzinoši nesen Senāta Administratīvo lietu departaments konstatēja Latvijas tiesiskajā sistēmā pastāvošu administratīvo tiesu pienākumu tieši un nepastarpināti piemērot Satversmes 110. pantu, lai nodrošinātu viendzimuma pāru tiesisku aizsardzību, kamēr likumdevējs pieņems attiecīgo likumu.⁴⁵

Kā norādīja Senāts, “Latvijā kā tiesiskā un demokrātiskā valstī Satversme ir viens no tiesību avotiem, kas satur vispāršaistošas tiesību normas. Līdz ar to Satversme nav tikai deklaratīva rakstura dokuments, tā rada dažādiem subjektiem konkrētas tiesības un pienākumus. [..] Tas nozīmē arī to, ka persona savas Satversmē noteiktās tiesības var aizstāvēt tiesā. Turklāt, vērsoties tiesā, persona var atsaukties tieši uz Satversmi un prasīt piemērot to. Savukārt administratīvās tiesas kā tiesību piemērotājas demokrātiskā tiesiskā valstī nevar atteikties nodrošināt Satversmē garantēto tiesību īstenošanu konkrētā situācijā tikai tāpēc, ka likumdevējs nav pieņēmis likumu, kurā būtu noteikta konkrēto tiesību īstenošanas kārtība [..]. Tas būtu pretrunā ar juridiskās obstrukcijas aizlieguma principu.”⁴⁶

Šajā gadījumā Senāts redzēja Satversmes tiešu un nepastarpinātu piemērošanu kā mehānismu, kas nodrošina reālu Satversmes iedarbību tiesiskajā un sociālajā realitātē. Īpaši uzsverams, ka to nodrošina tieši tiesas, konkrētās lietās lemjot par Satversmes piemērošanu. Kā uzsvēris Senāts: “Lai nodrošinātu Satversmes normu efektīvu īstenošanu un nepieļautu, ka Satversme kļūst tikai par deklaratīva rakstura dokumentu, tiesību piemērotājam (arī tiesām) ir pienākums novērst likuma nepilnību, ja vien to iespējams izdarīt ar juridiskām metodēm un no tām izrietošiem

⁴¹ Satversmes tiesas 05.12.2001. spriedums lietā Nr. 2001-07-0103, secinājumu daļas 1. punkts. Latvijas Vēstnesis, 07.12.2001., Nr. 178.

⁴² Satversmes tiesas 28.05.2009. spriedums lietā Nr. 2008-47-01, 17. punkts. Latvijas Vēstnesis, 02.06.2009., Nr. 85; Satversmes tiesas 06.06.2012. spriedums lietā Nr. 2011-2101, 6. punkts. Latvijas Vēstnesis, 07.06.2012., Nr. 89.

⁴³ Piemēram: Satversmes tiesas 05.03.2002. spriedums lietā Nr. 2001-10-01. Latvijas Vēstnesis, 06.03.2002., Nr. 36. Sk. arī: Priekulis J. Efektīvs tiesību aizsardzības līdzeklis pret likumu. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2021, 337. lpp.

⁴⁴ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 29.04.2009. spriedums lietā Nr. SKC-12/2009. Citēts pēc: Danovskis E. Publisko un privāto tiesību dalījuma nozīme un piemērošanas problēmas Latvijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 73. lpp.

⁴⁵ Augstākās tiesas (Senāta) Administratīvo lietu departamenta 2021. gada spriedums lietā Nr. SKA-[B1]/2021. Plašāk sk.: Briede J. Ģimene. Jurista Vārds, 15.02.2022., 50.–51. lpp.

⁴⁶ Augstākās tiesas (Senāta) Administratīvo lietu departamenta 2021. gada spriedums lietā Nr. SKA-[B1]/2021, 20. punkts.

juridiskiem argumentiem. Tas nozīmē, ka tiesību piemērotājam risinājums jāmeklē visā tiesību sistēmā, tostarp tieši piemērojot gan Satversmi, gan vispārējos tiesību principus. [...] Konkrētizējoša tiesiskā regulējuma neesības gadījumā tiesību piemērotājam, tostarp tiesai, ir pienākums nodrošināt Satversmes un cilvēktiesību efektīvu īstenošanu. Tā kā konkrētajā situācijā risinājumu ir iespējams atrast tiesību sistēmas ietvaros ar juridiskām metodēm, tad tiesai tas arī ir jādara.⁴⁷

Senāta norāde par Satversmes tiešu un nepastarpinātu piemērošanu tiek respektēta tiesību zinātnē un praksē, stiprinot tiesu lomu un nozīmi Satversmes piemērošanā un personas pamattiesību efektīvā aizsardzībā.⁴⁸

Principiālos jautājumos, lemjot par sava sprieduma iedarbību un piemērošanu, arī Satversmes tiesa pievērš uzmanību Satversmes normu tiešai un nepastarpinātai piemērošanai, kamēr likumdevējs veic nepieciešamos likuma grozījumus korektai Satversmes tiesas sprieduma izpildei. Faktiski šādos gadījumos Satversmes tiesa nosaka tiesību piemērotāju pienākumu tiesību normas attiecīgajā jomā piemērot atbilstoši Satversmei un tās interpretācijai, kāda sniegta Satversmes tiesas spriedumā.⁴⁹ Piemēram, Satversmes tiesa noteica valsts pārvaldes iestāžu un tiesu pienākumu likumu "Par sapulcēm, gājieniem un piketiem"⁵⁰ piemērot atbilstoši Satversmes 103. pantam, respektējot tajā un Latvijas starptautiskajās saistībās cilvēktiesību jomā paredzēto.⁵¹ Līdzīgi Satversmes tiesa noteica Satversmes 83. un 84. panta un 91. panta pirmā teikuma tiešu piemērošanu attiecībā uz tiem Augstākās tiesas tiesnešiem, kuriem pēc Satversmes tiesas tiesneša pilnvaru termiņa beigām ir tiesības turpināt tiesneša darbu Augstākajā tiesā, konstatējot likuma nepilnību un nodrošinot tiesneša Andreja Lepses tiesības turpināt tiesneša darbu.⁵²

Kopsavilkums

1. Konstitūcijas tieša un nepastarpināta piemērojamība Rietumu tiesību tradīcijā ir obligāta un pašsaprotama konstitūcijas pazīme, kas nodrošina tās augstāko juridisko spēku un reālu iedarbību attiecīgajā tiesiskajā sistēmā.
2. Pēc Berlīnes mūra krišanas tapušajās jaunajās Centrālās un Austrumeiropas valstu konstitūcijās konstitūcijas tieša un nepastarpināta piemērošana attīstīta kā konstitucionāla ranga princips, bieži to ietverot konstitūcijas tekstā.
3. Demokrātiskā tiesiskā valstī konstitūcijas tieša piemērojamība var tikt atvasināts kā atsevišķs vispārējs tiesību princips (Centrālās un Austrumeiropas valstu

⁴⁷ Augstākās tiesas (Senāta) Administratīvo lietu departamenta 2021. gada spriedums lietā Nr. SKA-[B1]/2021, 20. un 24. punkts.

⁴⁸ Plašāk sk.: Feldhūne G. "Likuma klusēšana" un Satversmes tiesas kompetence. Likums un Tiesības, 4. sēj., 2002, Nr. 3 (31), 83.–86. lpp.

⁴⁹ Satversmes tiesas 06.06.2012. spriedums lietā Nr. 2011-21-01, 13. punkts un nolēmumu daļas 2. punkts. Latvijas Vēstnesis, 07.06.2012., Nr. 89.

⁵⁰ Par sapulcēm, gājieniem un piketiem: LV likums. Pieņemts 16.01.1997. [08.12.2021. red.].

⁵¹ Satversmes tiesas 23.11.2006. spriedums lietā Nr. 2006-03-0106, 35.2. punkts un nolēmumu daļas 5. punkts. Latvijas Vēstnesis, 01.12.2006., Nr. 192.

⁵² Satversmes tiesas 18.10.2007. spriedums lietā Nr. 2007-03-01, 32. punkts un nolēmumu daļas 3. un 4. punkts. Latvijas Vēstnesis, 23.10.2007., Nr. 170.

piemērs) vai ietverts konstitūcijas pārākuma principa saturā (ASV un citu Rietumu demokrātiju piemērs).

4. Konstitūcijas tieša piemērojamība nodrošina konstitūcijas kā vispārsaistošu tiesību normu kopuma, kuram ir augstākais juridiskais spēks attiecīgajā tiesiskajā sistēmā, pilnu iedarbību tiesiskajā un sociālajā realitātē.
5. Konstitūcijas normu piemērošanai nav nepieciešami zemāka juridiskā spēka normatīvie tiesību akti, kā arī tajos nav iespējams sašaurināt vai suspendēt konstitūcijas iedarbību.
6. Tiesību piemērotājs tieši piemēro konstitūciju un nodrošina tās iedarbību tiesiskajā un sociālajā realitātē. Tiesību piemērotāja un jo īpaši tiesu varas pienākums ir nodrošināt konstitūcijas tiešu piemērojamību un iedarbību tiesiskajā sistēmā.